

JA, MONA LISA

NATASHA
SOLOMONS

POZNÁTE MÔJ ÚSMEV, TERAZ SPOZNÁTE MÔJ HLAS

IKAR

JA,
MONA
LISA

NATASHA
SOLOMONS

JA,
MONA
LISA

Preložila Adriana Richterová

IKAR

Ja, Mona Lisa

Preklad vznikol s podporou Literárneho fondu.

Copyright © Natasha Solomons, 2022

First published as *I, MONA LISA* in 2022 by Hutchinson,
an imprint of Cornerstone. Cornerstone is part
of the Penguin Random House group of companies.

Translation © 2023 by Adriana Richterová

Jacket design by Henry Petrides

Images © Bridgeman / Shutterstock / Unsplash

Author photo © David Solomons

Slovak edition © 2023 by IKAR, a.s.

ISBN 978-80-551-8957-4

Venujem rodičom Carol a Clivovi

Sprievodca galériou

SÁLA RENESANCIE

Mona Lisa – najznámejší obraz Leonarda da Vinci

Leonardo da Vinci – florentský vynálezca, polyhistor a geniálny maliar

Salai – Leonardov hlavný pomocník v *bottege* a jeho milenec

Francesco Melzi, známy aj pod prezývkou Cecco – ďalší Leonardov pomocník, neskôr jeho pravá ruka a editor, ktorý uchovával Leonardove rukopisy, a Salaiov neúprosný rival

Lisa del Giocondo – chýrna florentská kráska, bola modelom pre obraz Mony Lisy

Francesco del Giocondo – bohatý obchodník s hodvábom a Lisin manžel

Niccolò Machiavelli – politik, manipulátor a príležitostný Leonardov priateľ

Raffael Santi – mladý maliar z Urbina, dôverník a obdivovateľ Leonarda

Michelangelo Buonarroti – sochár, maliar, frfloš a Leonardov rival

Léda – spartská kráľovná a Leonardov najúžasnejší a najkrajší obraz; priateľka Mony Lisy

Il Magnifico alebo Giuliano Medici – príslušník významnej florentskej rodiny Mediciovcov; Leonardov mocný mecenáš v Ríme

Pápež Lev X. – brat Giuliana Mediciho; vášnivý milovník dobrého jedla, hudby a obdivovateľ Pána Boha

Kráľ František I. – mladý francúzsky kráľ, neskôr mecenáš Leonarda da Vinci vo Francúzsku, ktorý kúpil Monu Lisu, Lédu a ďalšie obrazy

La Cremona – najznámejšia kurtizána v Miláne, ale aj poetka, ktorá bola modelom pre obraz Lédy

FRANCÚZSKE GALÉRIE

Sála kráľa Slnko

Ludovít XIV., nazývaný aj kráľ Slnko – obdivovateľ Mony Lisu, Lédy a absolutistický vládca Francúzska

Kráľovná Mária Terézia – španielska infantka a zbožná manželka Ludovíta XIV.

Madame de Montespan – Ludovítova oficiálna milienka a matka najmenej šiestich jeho detí

Françoise, madame de Maintenon – kráľovská guvernanka a neskôr kráľova milienka, ktorá vystriedala madame de Montespan

Revolučné Francúzsko

Ludovít XVI. – francúzsky kráľ

Mária Antoinetta – jeho extravagantná manželka; vášnivá žena, ktorá si potrpela na štýl

Občan Fragonard – rokokový maliar, oblúbenec Márie Antoinetty, ktorý po Francúzskej revolúcii upadol do nemilosti

SÁLA DVADSIATEHO STOROČIA

Pablo Picasso – maliar a priateľ Mony Lisy

Sigmund Freud – psychoanalytik a obdivovateľ umenia

Vincenzo Peruggia – zlodej a únosca Mony Lisy; taliansky nacionalista

Jacques Jaujard – počas druhej svetovej vojny skvelý hlavný kurátor v Louvri, známy tým, že vždy chodil s cigaretou v ruke

Jeanne/Agent Mozart – členka francúzskeho odbojového hnutia *Résistance*, filmová herečka a Jaujardova milienka

Prológ

Louvre, Paríž, súčasnosť

Spočiatku som počúvala obostretá tmou. Bola som nová, nemala som oči a nevedela som rozoznať deň od noci. No zistila som, že mám rada hudbu – svižné, radostné tóny *liry da braccio* a flauty – a chrapľavú vravu v dielni. Štekľivý dotyk uhľa. Rovnomerne teplé končeky jeho prstov, to všetko ma postupne jednu vrstvu za druhou posúvalo do života. Nezrodila som sa naraz, narastala som postupne ako hustnúci dym v miestnosti, jeden prúžok za druhým. Závan jeho dychu na mojom líci a jeho štetec mi vlievali život. Do vedomia som vplávala akoby z dna najhlbšieho chladného čierneho oceánu. Hlasy som vnímala ako vlny dorážajúce na skaly. No stále som počula jeho hlas. Šepotom ma volal do života, lákal ma von z topoľového dreva. Dovtedy som bola spokojná v temnote. Ešte som netušila, že existuje svetlo.

Moja tvár prišla na rad ako prvá, jej obrysy sa postupne vynárali z okrúhlych vrstiev olovnatej bieloby. Vykúzlil ma hrou svetla a tieňa a vrstvami bledších farieb na tmavom podklade. Opakovane ma pokrýval *imprimiturou*

priesvitnou ako motýlie krídla. Moja pleť bez ružového nádychu pôsobila strašidelne, a tak pridala trochu červeného laku, žltej farby a vytieňoval ma tmavožltou pálenou umbrou. Moje ruky, šaty, závoj a vlasy žili zatiaľ len v jeho predstavách, načrtnuté uhlom, a čakali na zrodenie. Na kartóne vznikli prvé skice tušom. Ostrý hrot ihly vybodkoval moje nové kontúry pripravené na prenesenie uhľovou technikou *spolvero*. Jeho prsty cez drobné dierky v papieri vtierali jemné sadze. Stal sa zo mňa obrys, zrkadlový obraz na dreve. Skladačka jednotlivých častí. Brada. Prsia. Prst. Nos. Novými očami som sledovala všetko okolo seba. Rušný deň aj nočnú tíš. A nad všetkým som žasla. Vonku za oblokom sa ligotali hviezdy ako sviece v dielni – možno si bohovia objednali nebeského maliara, sférického Leonarda, a ten pracuje na novom súhvezdí.

Leonardo ma maľoval – dával tvar mojim pleciam, perám, tvoril kaskády mojich vlasov aj priesvitné vlákna môjho závoja – a pritom sa so mnou zhováral.

„Maľba je niečo viac než hudba, lebo nezanikne hneď po svojom stvorení. Pieseň, čo vyšla zo strún lutny, akokoľvek sladká, už doznela a ty si tu.“

Očarená som načúvala tým jeho dôvernostiam a kdesi hlboko vo mne sa niečo pohlo – prvé semienka lásky.

Spočiatku som mlčky, celkom uchvátená sledovala Leonarda. No jedného dňa sa mi zveril s tajomstvom nebies, keď povedal: „Ludia veria, že na Mesiaci je človek, ale sú tam len moria. Jeho povrch je zaliaty slanou vodou.“

Vtom som začula hlas a ten vyslovil otázku, ktorú som chcela položiť.

„Naozaj na Mesiaci nikto nie je?“

Užasla som, keď mi po chvíli došlo, že to bol môj hlas, že viem hovoriť. Vôbec som to netušila.

Ohromený Leonardo si ma premeral. Naklonil sa ku mne tak, aby naše oči boli v jednej rovine, a štetcom mi pohladkal peru.

„Naozaj si to bola ty?“ spýtal sa.

„Áno, ja,“ odvetila som.

„Kto si?“ prekvapene ma skúmal.

Opätovala som mu pohľad. „Som tvoja.“

Môj Leonardo mal mnoho vlastností – bol vynachádzavý, veľkorysý, pedantný –, ale nebol rýchly a v čase, ktorý potreboval, aby ma vykúzlil, sa mi zdôveril s mnohými vecami. Na jednom kuse papiera vyčaril nové svety. Bol a navždy bude len jediný Leonardo. A rovnako len jeden obraz taký ako ja. Na tie ostatné sa dá pozeráť, ale ani jeden z nich nevidí. Zamlada, keď moje farby boli čerstvé a lak nepopraskaný, som bola zjavením v olovnatej bielobe a *imprimature*. Po mne už nikto nenamaloval obraz takýmto spôsobom. Teda aspoň nikto taký, kto by stál za to. Nevýrazné, slabošské duše bez štipky fantázie ďalšie polstoročie vyrábali na oltáre v provinčných kostoloch záplavu madon bledých ako cmar. Stačil však jediný pohľad na mňa a básnikom prichádzali na um tie najkvetnatejšie prirovnania.

Prosím, pochopte, že ja nie som tá pekná meštiacka panička, žena obchodníka s hodvábom. Nie som Lisa del Giocondo. Počujem, teraz rovnako ako predtým, ten jej podráždený, úzkostlivý hlas. Stále dookola mlela o starostiach. *V ateliéri je dusno. Vari sa nedá otvoriť oblok?* Lisa. Lisa. Jej meno syčí ako para vychádzajúca z hrnca. Musela byť na mojom začiatku práve ona? Museli ma stvoriť z tváre niekoho takého obyčajného? No podobne ako žiarivý lapis lazuli, ktorý sa získava z vápenca, dodáva lesk róbam tisícich madon, aj mňa lichôtkami vymámili z tej tvrdohlavej a zdráhavej Lisy.

Istý krátky čas, ako matka a plod, sme mali spoločnú dušu. Vtedy som ešte nebola sama sebou. Jemná kučera Lisiných vlasov. Zmazaná a znova nakreslená. Prvá krivka jej líca. Tvar jej lebky. Leonardova predstava a jeho zámer. Vtedy som bola viac Lisou a Leonardom než sama sebou, ale pomaly, postupne, jeden ťah štetcom za druhým, som sa zrodila. A získala svoju dušu. Zvedavo som sa obzerala okolo seba. Videla som ligotajúce sa citrónovníky vo veľkých kvetináčoch lemujúcich zakrytú terasu. Prach na ich listoch. Spotených muzikantov, ktorí hrali len preto, aby udržali úsmev na Lisinej tvári. A vyčarili ho na mojej. No odrazu z ničoho nič sme my dve už neboli jedno. Bud' za to chvála Panne Márii aj všetkým svätým na nebesiach. Môj úsmev už nie je jej. Vlastne nikdy nebol. Ak mala porozumieť vtipu, zakaždým jej musel niekto vysvetliť pointu. Úbohá, dobrá, svedomitá Lisa.

Teraz, keď sa dívam zo svojho skleného väzenia v Louvri, prešli už stáročia, čo som ju videla naposledy. Leží vo svojej hrobke a ja vo svojej sklenej rakve. Väčšina väzňov spáchala nejaký zločin. Ja nie. Pozlátený palác, čo ako nádherný a plný nemých pokladov, je stále len väzením, ak z neho nemôžete odísť. Návštevníci Louvru stoja v radoch celé hodiny, potom vyplieštajú oči a vlastne ma nevidia. Stala som sa neodmysliteľnou súčasťou turistických sprievodcov a výletných balíčkov po Európe. Na staré kolená som nevrlá a popudlivá, ale aj turisti sa správajú odporne. Sťažujú sa jeden druhému, aká som malá alebo že môj úsmev skôr pripomína úškrn. Kedysi som sa tiesnila so stovkami iných v nedôstojnom sklade obrazov, všetci na mňa zabudli – okrem tých, ktorí ma prišli hľadať. Zato dnes som všade, takže ma nevidíte, ani keď ma máte rovno pred nosom. Chodíte sem, letmú chvíľu strávite v mojej

prítomnosti, aby ste mi vzdali hold, ale to už vás moji väz-
nitelia súria, aby ste sa rýchlo posunuli ďalej. No vy sa ešte
rozhodnete zachytiť si ten okamih na mobil, keď ste ku
mne obrátení chrbtom a neďívate sa na mňa.

Keď už sa na mňa nechcete dívať, tak aspoň nehľadajte
tú druhú Lisu. Ja som skutočná. To je to tajomstvo. Úprim-
ne, ona vám nestojí za námahu. Zbožná, utáraná žena ob-
chodníka, márnivého a vystatovačného chválenkára. Tá je
mŕtva. Jej kosti sa v kláštore obrátili na prach. Namiesto
toho sa započúvajte do môjho príbehu. Moje dobrodruž-
stvá za to stoja. Prežila som mnoho životov, ľúbili ma cisári,
králi aj zlodeji. Prežila som únos aj útok. Revolúciu aj dve
svetové vojny. Môj príbeh je však aj o láske a o tom, čo sme
schopní urobiť pre tých, ktorých milujeme.

Od samého začiatku som bola jeho, lebo on, podobne
ako Prometheus, vdýchol do mňa oheň života. Spočiatku
som sa nebála, lebo som nechápala, čo vlastne som a že
ako obraz namalovaný farbami na dreve som iná než ľudia
z mäsa, krvi a kostí. Netušila som, čo to znamená byť smr-
teľný, ani že on raz musí zomrieť. Vedela som len to, že ho
ľúbim a že po istom čase ma bude ľúbiť aj on. Prežili sme
spolu mnoho rokov a za ten čas sa mi zdôveril s mnohými
svojimi tajomstvami. Aj so závišťou. Aj so znepokojujúcimi
ambíciami.

Nakoniec sme jeden druhého urobili nesmrteľnými.
No kým on je nenávratne preč, ja som tu a mlčky bdiem,
sama. Steny mojej cely sú síce zo skla, ale z nepriestrelné-
ho, dva centimetre hrubého a sú zapečatené pred vonkaj-
ším svetom. Nepočujem takmer nič, len tlmené mrmlanie.
Nikto si už nedá tú námahu, aby sa mi prihovril. Aj keď
zakričím, nikto ma nepočuje.

Preto ma teraz počúvajte.

Florenca 1504

Zima

Leonardo ako päťdesiatjedenročný bol ešte stále driečny muž. Nosil krátku ružovú tuniku a plášť tmavozelenej farby, ktorý mu daroval milánsky vojvoda Ludovico Sforza. Tak Leonardo každým kúskom svojho oblečenia dával najavo, že je chýrnym umelcom z Milána, ktorého zavialo medzi konzervatívnych florentských republikánov v tom ich nevýraznom šate a praktických účesochoch. Jeho krásne kučeravé, teraz už prešedivené a starostlivo upravené vlasy mu siahali do polovice chrbta. Ich striebro mu len dodávalo na príťažlivosti. Pravidelne chodieval k barbierovi, líca mal dohľadka vyholené. Jeho oči pripomínali vtákov – takých, ktorých mal rád, trebárs *aquilona*, malé orlíča, alebo kaňu –, skúmali každý detail, tmavé obloky ukryté pod hustými obrvami. Dívam sa na tie obrvy. V dielni fungujú ako veterné ružice. Dnes ráno asi Zefyros poslal teplý vietor, keďže na Leonardovu radosť a moje zdesenie prišla Lisa del Giocondo aj so slúžkou. Všimla som si, že Leonardovi pomocníci prestali drviť farby a ako vždy išli na nej oči nechať, uchvátení jej krásou. V čase medzi jej návštevami

som zabudla, aká je lúbezná, aj teraz ma to vyviedlo z miery, no len dovtedy, kým sa Lisa nezamračila a nenahnevala, čím si pokazila ilúziu smrteľnej bohyně. Znechutene prešla pohľadom po odlupujúcej sa nádhere Pápežskej sály a po odratých, opracovaných, až voskovo priesvitných jahňacích a telacích kožiach pohodených na laviciach a dlážke, nachystaných na výrobu pergamenu. Leonardo očividne zabudol, že Lisa má prísť, to som pochopila, no priam hýril šarmom, venoval sa jej a usadil ju do najlepšieho kresla. Ja som odpočívala na maliarskom stojane vo vzdialenom kúte miestnosti, čo bola výhodná pozícia, no Lisu príliš zamestnávali jej šály a nevšimla si ma.

„Najdrahší Leonardo, priniesla som vám darček,“ povedala a podala mu malý balíček.

Maestro si čupol vedľa nej, očividne dojatý tým gestom.

„No a...“ usmiala sa, „vari ho neotvoríte?“

Leonardo poslušne rozhrnul papier a vytiahol modlitebnú knižku. Keď ruku s darom zdvihol bližšie k svetlu, všimla som si, že každá strana je vyzdobená surovými, zlovestnými drevorytními hriešnikov zvičajúcich sa v mukách. Rozpačito pozrel na Lisu a tá pevne zopäla ruky.

„Robím si starosti o vašu večnú dušu, maestro. Prosím, úpenlivo vás prosím, prečítajte si to.“

„Ak si to prečítam ja, neverec, pochybujem, že to bude mať potrebný účinok, madona Lisa.“

Pery sa jej zachveli.

Leonardo sa uklonil. „Starostlivo si to preštudujem. Ak niekto môže zachrániť moju dušu, tak som si istý, že ste to vy.“

Ešte nemám žalúdok, no aj tak mi prišlo zle. Leonardova duša nepotrebuje záchranu. Maestro má svoju vlastnú,

jedinečnú vieru. Keby jeho duša predsa len potrebovala ratovať, urobím to ja a nie tá prehnane zbožná Lisa del Giocondo. Som obraz, ktorý vidí a počuje. Som dotykcom božského. No občas ma zasiahnu aj pozemskejšie šípy nánávisti a pohrdania.

„Salaì. *Vin santo*. Koláče.“ Leonardo vstal a mávol na svojho hlavného pomocníka.

Salaì. Čo vám o ňom poviem? Je to zlodej. Klamár. Tvrdohlavec. Nenažranec. A aj tak mu Leonardo všetko odpustí, lebo Salaì ho rozosmeje a je krásny. Leonardo je pre krásu ochotný prehliadnúť mnohé. To platí o Salaìovi aj o Lise. Salaì znamená „diablik“ a práve on, s tými jeho dlhými kučerami pripomínajúcimi šnúru vyleštených gaštanov a nezbedným úsmevom, je Leonardovým stálym oblúbencom. Vyzerá ako anjel, ktorý túži odhodiť krídla a stvárať lotroviny. Drahý Leonardo mu nevie odolať. Je mojhou úlohou starostlivo Salaìa sledovať, a ak sa dá, zamedziť Božiemu dopusteniu, ktoré ten naničhodník môže spôsobiť a aj spôsobuje nám všetkým. Stále dookola Leonarda varujem, no ten ma zakaždým sotva počúva. Je otrokom krásy.

Lisa sa zachvela. Absurdné. V dielni bolo príjemne chladno. Stropy sú vysoké a obloky zatienené. Olejové farby neznášajú extrémne teplo a Leonardo potrebuje na maľovanie stabilné, rovnomerné svetlo. No Lisa nikdy nie je spokojná.

„Mohol by niekto založiť oheň?“

„Isteže, madona.“

Sluhovia začali okamžite pobehovať. Všetci odrazu chceli Lise ulahodiť. Bolo to únavné. Dokonca aj plamene v kozube vzbĺkli na prvý raz, akoby tiež podľahli jej čaru, a vrhli ružový odlesk na jej líce. Leonardo, očividne unesený, sa predklonil. Naznačil, aby mu podali štetce a paletu, rozhodnutý

zladať moje líca s Lisinými. Neskrývam spokojnosť, keďže z vlhkých polien sa čoskoro začalo dymiť a úbohá Lisa sa rozkašlala, pričom si drobnou bielou rukou zakryla ústa aj zuby ako perličky. Oči jej zvlhli od slz. Leonardo v očarení, akoby mal pred sebou ozajstnú Madonu, podrobne skúmal každý milimeter jej tváre, ba zabudol aj žmurkať.

Lisa blúdila pohľadom po dielni, nepokojná a rozochvená ako vtáča. Hovor stíchol aj smiech znel už len tlmene. Dokonca ani Salaì sa nepretŕčal. Vyzeralo to, akoby Lisa niečo hľadala – mňa.

„Ach,“ vydýchla, keď ma napokon zočila, no hneď sa zamračila. „Ešte vždy nie je hotová,“ poznamenala a pokrčila skvostný nosík. „Vôbec nevyzerá ako ja.“

Chcela tým povedať, že sa jej nepáčim. To je v poriadku, keďže ani ja ju nemám v láske. Leonardo zasiahol omnoho diplomatickejším spôsobom. Zvolil upokojujúce gesto – dlaň jej položil na ruky. Lisa sa mykla. Leonardo nie je jej manžel a podráždilo ju, že sa jej dotkol.

„Obraz je poéziou pre oči.“

Lisa si ho rozpačito premerala.

Maestro to skúsil znova. „V maľbe sa sústreďujem na dve veci. Maľujem muža, alebo v tomto prípade ženu, no zároveň prenášam na plátno aj myšlienku – svoju myšlienku, svoju predstavu. Tento portrét nie ste len vy, ale aj moja myšlienka, moje predstavy. Tá časť obrazu vám bude pripadať cudzia, lebo to nie ste vy, ale ja.“

A ja, pomyslela som si, no teraz nebol vhodný čas na doťahovačky.

Leonardo kývol pomocníkom, aby pred nich postavili maliarsky stojan. Lisa si ma prezerala nervózne, s očividnou nechúťou. Maestro sa na nás díval, raz na jednu, raz na druhú.

„Dosiaľ nikto nevytvoril taký obraz, ako je moja Lisa. Je aj nie je Evou, je Pannou Máriou, no zároveň stelesňuje každú ženu. Petrarcovu Lauru, Danteho Beatrice aj všetky ostatné ženy zahrnuté láskou. Je však aj ľudskou bytosťou z mäsa a kostí. Keď sa jej dotknete a pohladkáte ju, očakávate, že na líci sa jej vytvorí jamka. Je jagavým lúčom života plného vrúcnosti. Je obklopená svetlom a tieňom. Je legitímnou dcérou prírody a príbuznou boha, ktorý hovorí a dýcha.“

Lisa sa nakláňala čoraz bližšie, až sa jej mihalnice takmer dotkli mojich, a úporne sa snažila vidieť to, čo Leonardo, a tak, ako ma vidí on. Ja sa každý deň dívam na svet očami, ktoré mi dal on, a svet žmurká na mňa. Pohľad na vesmír našimi očami je zázrak.

Lisa to nevidí. Nemôže. Stojí predo mnou, sústredene ma skúma a tvári sa znepokojene. Pohľad jej opätujem, naše oči sa stretnú. Prečo by som sa mala dívať inam? Znechutene zošpúli pery.

„Takto to nepôjde. Potrebujem, aby ste aspoň predstierali úsmev, inak nemôžem maľovať,“ napoly pobavene sa postáždžoval Leonardo.

„Mne sa takto páči viac,“ namietla som. „Svedčí jej, keď sa mračí.“

Leonardo sa zo všetkých síl pokúsil ignorovať ma a sústrediť sa len na tú druhú Lisu.

„Messer Leonardo, myslela som, že ma budete maľovať z profilu. Tá póza je vyzývavá...“

„Ani náhodou. Ten pohľad je priamy. Dôverný,“ naznačil Leonardo a v hlase mu zaznel hrdý tón.

Áno, som iba žena, ale keď sa na mňa dívate, odvážim sa opätovať vám pohľad. Nie som ako tie predo mnou, ktoré so sklopenými očami ostýchavo zízali na zem alebo na svoje cudne zopäté ruky, prípadne uhli pohľadom kamsi nabok.